

Тетяна Жуковська

**ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ І ПІДЦИКЛУ
“СЛОВ’ЯНСЬКИХ ВЕЧОРІВ” В. Т. НАРІЖНОГО**

В статті аналізуються поетичні особливості “Слов’янських вечорів” В. Т. Наріжного, розглядаються циклові закономірності його прози.

Ключові слова: поетичні особливості, цілісність циклу, цикл, підцикл.

The given article deals with analysis of Vnarezhnyrs prose (“Slavic Evenings”), its poetic specific connections between the cyclers parts.

Key words: poetic specific, cycle, completeness of the cycle.

Інтерес до особливості поетики циклу В. Т. Наріжного “Слов’янські вечори” (1809) викликаний певною низкою факторів. Провідними є такі: особливе місце письменника в історії російської прози та недостатнє вивчення його творчості. До цього часу ще не вирішене питання про приналежність творів автора до визначеного літературного напрямку (що пов’язано із різноплановістю літературного життя початку ХІХ століття в цілому), а тому не визначені закономірності розвитку творчої манери письменника, особливості вираженої в його прозі концепції людини.

Поетика раннього Наріжного, хоча і залишається в межах класицизму, (традиція Фонвізіна), але містить у собі і риси сентиментального методу: увага до внутрішнього світу людини, “життя серця” (вплив Карамзіна), і романтичного напрямку: національний пафос, протиставлення минулого і сьогодення, почуття і пристрасті.

“... більшість рецензентів творів письменника, — за словами Белозерської Н. А., — визнають у ньому сильний самобутній талант, спостережливість, оригінальний розум, ...пізнання серця людського...” [1,4. 1,0. 1]. Однак в основному вивчення спадщини автора зводиться до огляду його творчості та характеристики другого (романного) періоду.

До найменш досліджених відносяться “Слов’янські вечори” — підсумок ранньої творчості В. Т. Наріжного — цикл прозаїчних поем про Київську Русь і слов’ян.

Вони згадуються в нарисах Белозерської Н. А., Степанова Н. Л., а також у вступних статтях Ю. В. Манна, П. В. Міхеди, В. А. Грихіна та В. Ф. Калмикова до видань творів В. Т. Наріжного [1, 3, 5, 7, 9].

В одному із розділів монографії про російську романтичну прозу В. Ю. Троїцький визначив характер розповіді в “Слов’янських вечорах” як “билинний”, навіть “казковий”, хоча й визнав, що письменникові “вдалося передати дух давніх віків, побут і обставини тих років, деякі особливості мовлення” [10, 78–79]. В. Наріжний зробив “Вечори” народними оповіданнями, героїчною поемою про минуле, які заселені героями минулого — першими князями Київської Русі, їхніми племенами й билинними співаками — оповідачами.

В. І. Мацапура детально зупинилася на співвіднесенні “Слов’янських вечорів” зі “Словом о полку Ігоревім”, крім того виявила “відголоски класичної манери” в оповіданнях, що складають книгу” [4, 56].

Всі літературознавці, характеризуючи “Слов’янські вечори”, виходять із їхньої обумовленості такою особливістю літератури початку ХІХ століття, як “вирощування” в ній, як пише М. Н. Бойко, саме російського світовідчуття” [2, 7]. (“Вечори” — героїко-патріотичний відгук автора на зростання національної самосвідомості російського суспільства напередодні Вітчизняної війни 1812 року). Безумовно, народність, яка розумілась на початку ХІХ століття як “осмислення письменником специфіки національного характеру та втілення його особливості в художньому творі” [6, 75], стає характерною рисою для всієї літератури того часу. Російські письменники спиралися на історичні джерела, середньовічну літературу, фольклор. (Так, в основу “Слов’янських вечорів” покладені російські літописи, “Слово о полку Ігоревім”, опубліковане у 1800 році, Біблія та ін.). В “Вечорах” Наріжний намагався створити образ цілої країни в епоху Київської Русі, — образ досить умовний і стилізований, але просякнутий єдиним настроєм” (Ю. В. Манн) [3, 10], ідеєю прославлення героїчного минулого “землі Слов’янської” та об’єднання.

“Слов’янські вечори” — одне із перших у російській літературі дослідження художнього пізнання національного характеру, джерела нації, історії формування державності в слов’ян.

I частина “Вечорів” вийшла в 1809 році (налічувала 8 невеликих повістей, над якими Наріжний працював у 1806–08 рр.). У десяти роки до них додалися повісті “Любослав”, “Олександр”, “Ігор”. II частина була надрукована в 1826 році.

Мета даної статті — виявити зв’язки між окремими частинами-оповіданнями, що складають книгу Наріжного, що дозволить говорити про “Слов’янські вечори” як про цикл. Цикл являє собою декілька творів, що з’єднані між собою внутрішніми значенневими зв’язками, деякий сюжет як розвиток центрального мотиву, спільність стилістичних, інтонаційних та інших елементів. При цьому ми спираємося на розуміння циклу, яке вироблене А. О. Слюсарем, який не відносив цикл до розряду жанрів і писав, що “функції й структура” циклу “виражають одну з форм художньої цілісності” [8, 275]. “Цикл, — відзначав вчений, — це ряд однотипних явищ, які, повторюючись, вичерпують сутність [8, 276]. Такими циклічними закономірностями в “Слав’янських вечорах” є наявність єдиного образу автора, наскрізного героя (Бояна), єдність предмета (місця) зображення (події життя Русі IX–XI століть), ідейно-тематична спільність, загальний епіграф або передмова (зачин — зустріч зі співаком-оповідачем), схожість типів героїв. Ряд мотивів дозволяє побачити близькість “Слав’янських вечорів до фольклору — це правління мудрого князя, “віщання” через Бояна, перемога над неугодним, “дикими тисячами”, одруження на “чарівній діві” і т. д.

У зв’язку з тим, що в циклі, як правило, втілено декілька “моделей, тобто варіантів того спілкування, у якому зафіксована вловима закономірність, — відзначав далі А. О. Слюсар, — у ньому можна виділити “пари в чомусь близьких, а в чомусь протилежних одне одному творів, тобто підцикли [8, 277]. В середині “Слов’янських вечорів” твори поєднуються в підцикли за хронологічним принципом. В. А. Грихін і В. Ф. Калмиков називають їх “тематичними групами” [7, 173]. Перша група — повісті “Кий і Дуліб” і “Славний”. У них мова йде про “джерела Русі”, прачасу слов’ян. У наступних чотирьох відтворена епоха Володимира Святославовича, показані подвиги київських богатирів. У завершальному циклі оповідань — епоха князівських чвар. Таким чином, відтворюються окремі епохи в історії руської державності, особистість розглядається в її суспільній функції.

Зупинимося на першому з підциклів — оповіданнях “Кий і Дуліб і “Славний”. Як і наступні частини “Слов’янських вечорів” вони названі іменами головних героїв, що вказує на той факт, що події в них визначені характерами вождів, а не обставинами. Антитеза, заявлена в назві першого оповідання, але, взагалі, є присутньою і в другому (протиставляючи Славена Радимиру).

Перший вечір починається цілою системою семантичних опозицій. Кий — “мудрий князь полянський”, “владика мудрий”, Дуліб — “бурхливий вождь”. Кий — ідеальний правитель. Дуліб — дикий, схожий на ведмедя, оточений “тисячами диких”. Контраст добра і зла, упорядкованого й руйнівного (традиція класицизму у В. Наріжного й особливості міфологічного мислення древніх) так само побудований на антитезі “Кий дав мир і суд” — Дуліб “віддавав все мечеві й полум’ю”. Поступово визначається тема першого оповідання — подолання хаосу у світі, у відносинах між людьми. Хаос — антипод гармонії, Космосу. Як відомо, це зміст космогонічних міфів, а також міфів про культурного героя. Саме в такій ролі — культурного героя — і виступає в оповіданні Кий. Не випадково люди бачать у ньому “деяке божество, мудре й благодійне”. Культурний герой виступає, як правило, у двох функціях: подолання хаосу, що відбувається як боротьба із чудовиськами (Кий оголошує війну “лютому Дулібові, власнику вертепів похмурих”) і навчання людей тих знань, яких вони до цього часу були позбавлені, здобування цінностей для їхнього подальшого життя. (Князь Києва визначає соціальне життя свого народу, правила поведінки стосовно до божеств, відкриває таємниці ремесла. “Натхненний божеством... Кий повчав народи свої пізнавати богів і шанувати їхні веління. Він відкривав їм таїнство, як земля, порита плугом, приймаючи в себе насіння сільні, віддає їх з лишком своєму піклувальникові. Він навчив їх, як міцні сосни, занепалі під вістрям сокири, носяться хвилями дніпровськими і служать людині способом повідомлення із країнами...”) [7, 27]. Як божество, князь наділений силою сакрального слова. Достатньо було йому звернутися до дулібів із промовою, як умиротворення вселяється в їхні душі, “морок і звірство” зникають “миттєво з ланіт їх” [7, 30].

Возвеличення Кия як організатора космогенезу підтверджене виділенням образу Бояна, голос якого звучить із “берегов Варязьких”, який сповіщає про славу Київської Русі й держави Слов’янської: “Гор-

до возвеличувалися на берегах Дніпровських грізні стіни пишного міста Києва”. У трьох виділених словах — вся історія раннього Києва й вся “мудрість серця” старця, помисли якого великі. Гордо — значить “переможно”, “велично”; грізні — “готові дати відсіч”, “захистити себе”; пишного — виходить, Київ уже був великим, багатим, “об’єднаним”, адже в нього, читаємо далі “тисячі” [7, 26].

У славу Кия співак ненав’язливо повчає, відкриваючи закономірності життя (чоловіки повинні бути величні, юнаки люб’язні, діви прекрасні). Його “золоте слово миру” (кульмінація першого вечора) зупиняє військо Дуліба, воно сильніше за стріли кровожерливі. Боян — ліричне “я” автора, як і Кий, теж виступає в ролі культурного героя, намагаючись віднайти мир і навчити. Старець тричі звертається до недругів, перетворюючи зло в добро (...що є життя ваше? —... морок дібрової печери... Але чи таке життя призначене повіреному небес?) [7, 29–30].

Як і Кий, Боян “віщує”, дарує “уроки серця свого” (Зашуміли полки ратні... “Хвала й честь Кию мудрому...”), пророкує.

В поданому творі, ми вважаємо, семантично близькими лексеми “сповіщати”, “віче”, “вечір”. Останнє — не тільки часовий проміжок, але й період, коли йде мова про добро, світ, славу предків. Мотив вечора, за словами Ю. В. Манна, “використаний для створення й одночасного подолання історичної дистанції...” [3, 10–11].

“Вечори” — приклад зображення героїчного минулого в ім’я майбутнього.

Смислове навантаження має й назва “ритмізованих повістей”. Здається, що, знаючи про історичні події кінця IX — поч. X ст. — походи Олега, який приєднав до Київської Русі Новгородські землі, лейтмотив “Вечорів” — ідею об’єднання — В. Наріжний показав у злитті слів “слов’яне” (народи, які жили біля озера Ільмень, Новгорода та Пскова) і “слов’яни” у цілому — “слов’янські вечори”. Крім цього Наріжний, безумовно, спирався на назву старослов’янської мови, підтверджуючи тим самим історичний колорит циклу.

Єдність сюжетів і образів підкреслюється також такими засобами художньої виразності, як багатством епітетів (“битва кривава”, “бенкет дружній” та ін.), трикратні повторення (при звертанні до Бога, календарному літочисленні...). Відтворюючи минуле, письменник використовує старослов’янізми (сонм, глас, десниця і т. д.). Семан-

тичне значення мають імена героїв (Добромисл, Славний, Радимир, Всемила).

Природа в “Слов’янських вечорах”, як і в “Слові о полку Ігоревім”, не статична, вона — дійова особа. (Перед битвою Кия й Дуліба: “...шумний Дніпро увінчався останніми багряними променями...” [7, 28].

Всі ці способи й прийоми усної народної творчості створюють колорит давно забутих віків, підтверджують історичну основу циклу.

Але повернемося до Кия. Події життя вождя (мирне життя, перемога над Дулібом) пройшли коло (цикл). Закінчити перший вечір можна, повертаючись до початку: “Гордо піднімались на берегах Дніпровських...”. А поки князь готується до нових перемог над ворогами полян, ми перенесемося, як це часто робили літописці, щоб показати велич і міць землі Слов’янської, на північ, до моря Варязького (старослов.) — Балтійського, недалеко від якого жили словене, на батьківщину нашого співця-оповідача — ліричного героя В. Т. Наріжного.

Оповідач повідомляє про перемогу Славена, а інший “співець” — “мудрий Добромисл — “сповіщає про його минулі подвиги, про той шлях, який пройшов Росс, щоб стати Славеном, “князем Російським” [7, 33]. Як і Кий, Славний виступає культурним героєм (закликає до освіти, до “обробітку землі”, до миру і єдності) [7, 35]. Складається враження, що Наріжний спирався на досвід Вергілія, який розповів в “Енеїді” про героя, який після падіння Трої знаходить нову землю для свого народу. Як і Еней, Росс дізнається, що покликаний богами до великого діяння. Голос зверху проводить Росса до тієї землі, яка дає божество його народу. Сентименталізм письменника проявився в тому, що його герой зміг перемогти дикунів за допомогою “лагідності й мудрості” [7, 35]. Тоді ж він і був названий іменем Славний, а народ його — славенами — “улюбленцями слави” [7, 36]. Останню частину, що відіграє головну роль у розкритті Славена як культурного героя, складає розповідь про Радимира, який поклав “славу в кровопролитті та втіхи свої в розкраданнях” [7, 36], але під впливом Славена обернув “розум свій до пізнання мудрості й серце до втілення чесноти” [7, 37].

Події розвиваються від війни до миру. Добромисл сповіщає про минуле Росса — Славена й скіфського народу, прикладом з минулого

повчаючи Радимира. Славний впливає на Радимира, який приймає мир і сам стає культурним героєм.

Знову Боян або оповідач двічі з'являється на сторінках оповідання (другий раз під іменем Добромисл), стає дійовою особою сюжету. В “Славен” — 2 оповідачі, дві події, два повчання. Композиційно “Вечір другий” складніший за перший. “Славен” — оповідання в оповіданні, де події внутрішнього сюжету направляють і вирішують долю сюжету зовнішнього. Сюжет з Россом вирішує долю Радимира. Таке повторення спостерігається з моменту кульмінації кожного сюжету. У внутрішньому — воля божества — (“священної хмари” або Мудромисла): “... ти знайдеш народи дикі... — приборкай і освіти їх... навчай знанням...” [7, 35]. У зовнішньому — Славен Радимиру: “Йди з миром у країну свою” і будь “великий у чеснотах мирних” [7, 37]. Розв’язка внутрішнього сюжету — Славен навчив дикий народ землеробству, “два народи об’єдналися в один”, “мир і довіра встановились” [там же]. Розв’язка зовнішнього — Радимир стає “мудрим і “доблесним” (розвиток самосвідомості) і отримує Всемилу в дружини. Зовнішня й внутрішня композиції взаємозалежні: перша оточує другу, “окільцьовує”, але друга визначає сюжет і кульмінацію першої. Це знову дозволяє нам говорити про наявність циклічних зв’язків, але вже в межах одного твору.

Василь Трохимович Наріжний — письменник “другого ряду”, “другого ешелону” в російській літературі, який виявив великий вплив на В. Белінського, П. В’яземського, В. Кюхельбекера, Н. Гоголя, демократів 60-х, в “Слов’янських вечорах” звертається до життя Давньої Русі, щоб показати красу, цілеспрямованість, велич духу предків, який бачив у вітчизняній історії засіб виховання громадянської доброчесності й патріотичної гордості.

Можливість наближення минулого до сьогодення досягається за допомогою циклу. Циклічна система як закономірність повторюваності дозволяє виразити єдність тематики, леймотивів оповідань, наскрізні мотиви й образи, просторово-часову організацію “Вечорів”.

“Кий і Дуліб” та “Славен” складають першу ланку всередині циклу В. Т. Наріжного. Їх поєднує структура (вони будуються на співвіднесенні контрастних образів вождів), авторське уявлення про високе (це смирність, миролюбство, що перемагають хаос), спрямованість до працаслов’ян і визначення правил їхнього життя. Ці твори орієн-

товані на ті самі міфологічні мотиви й образи. Головна роль цих міфологічних елементів — національно-консолідуюча. На початку ХІХ століття — епохи національної самосвідомості — Наріжний звернувся до початку нації, висловив уявлення про її головні цінності й про того героя, який може взяти на себе вирішення її долі.

Список використаних джерел

1. Белозерская Н. А. Василий Трофимович Нарезный: Историко-литературный очерк. — Из-е 2-е. — СПб. 1896. — Ч. 1, 2.
2. Бойко М. Н. Авторские миры в русской культуре первой половины ХІХ века: Дмитрий Буланин. — 2005. — 376 с.
3. Манн Ю. В. К истокам русского романа // Нарезный В. Т. Сочинения в 2 т. — М.: Худ. лит., 1983. — С. 5–44.
4. Мацапура В. И. Украина в русской литературе первой половины ХІХ века. — Харьков; Полтава: ПОИППО, 2001. — 396 с.
5. Михед П. В. Романы В. Т. Нарезного и Украина // Нарезный В. Т.: Романы. — К.: Дніпро, 1988. — С. 5–18.
6. Мусий В. Б. Миф в художественном освоении мировосприятия человека литературной эпохи предромантизма и романтизма. — Одесса: Астропринт, 2006. — 432 с.
7. Нарезный В. Т. Избранное. В. А. Грихина, В. Ф. Калмыкова. — М.: Сов. Россия, 1983. — 448 с.
8. Слюсарь А. А. Циклизация в прозе А. С. Пушкина и Н. В. Гоголя // Проблемы сучасного літературознавства: зб. наук. праць. — Одеса: Маяк, 2001. — Вип. 8. — С. 275–299.
9. Троицкий В. Ю. Художественные открытия русской романтической прозы 20–30-х годов ХІХ в. — М.: Наука, 1985. — 280 с.